

Українська національна революція 1917-1921 рр.

Революційні події 1917—1918 рр. у Наддніпрянщині справили великий вплив на населення Галичини, Буковини та Закарпаття, незважаючи на кордони, які їх розділяли. Маючи багаті традиції визвольних змагань, західні українці посилили боротьбу за національно-державне відродження краю. Досягненню їх віковичної мети сприяло і міжнародне становище.

Восени 1918 р. Австро-Угорщина опинилася в умовах політичного розпаду. На Галичину зазіхала новостворена Польська держава. Щоб запобігти цьому українські військовики протягом вересня заснували у Львові таємний старшинський гурток — Центральний військовий комітет (ЦВК), який вирішив "боротися під знаменом соборної України".

16 жовтня цар Карл, прагнучи врятувати монархію, видав маніфест, в якому обіцяв перетворити Австрію на союз національних держав. 18 жовтня у Львові зібралася Українська конституанта, що мала розв'язати питання державно-правового становища українських земель Австро-Угорщини. До неї входили українські депутати, представники політичних партій, греко-католицькі ієрархи. Українська конституанта проголосила себе Українською Національною Радою (УНРадою) та 19 жовтня одногосно ухвалила постанову про створення на українській етнографічній території в Австро-Угорщині Української держави.

Про приєднання до Польщі українських земель Галичини оголосили й поляки. 31 жовтня стало відомо, що 1 листопада Польська ліквідаційна комісія планує захоплення влади у Східній Галичині. Було очевидно, що необхідно негайно починати рішучі дії. Але керівники УНРади в той час перебували у Відні, проводячи час за безплідними переговорами з представниками конаючої Габсбурзької монархії.

Тим часом у Львові галицька делегація УНРади просила австрійського намісника передати владу в краї саме їй, а не полякам. Але у відповідь почула відмову та обіцянки. За таких обставин ініціативу перебрав ЦВК, який вустами свого керівника сотника УСС Д. Вітовського заявив, що до виконання військового перевороту все підготовлено і вже неможливо його відкласти, бо наступного дня українці можуть бути вже безсилі супроти польської переваги. Така рішучість і впевненість провідника майбутнього виступу змусила навіть тих учасників наради, які досі вагалися, погодитися з його аргументами. Було вирішено взяти владу в Львові та краї вночі з 31 жовтня на 1 листопада. Штаб збройного повстання очолив ЦВК, реорганізований в Українську генеральну команду (УГК).

Під час повстання було нейтралізовано німецькі й угорські військові частини, обеззброєно польських солдатів і офіцерів львівського гарнізону. Вдалося зайняти головні адміністративні центри, пошту, телеграф, вокзали, склади, міську ратушу. Львів опинився в руках українців. Більш-менш успішно перебирали владу й на місцях. Таким чином у Східній

Галичині відбулася Листопадова національна революція, результатом якої стало створення української демократичної республіки.

Законодавчим органом молодій державі стала Українська Національна Рада, яку очолював Є. Петрушевич. Вже 5 листопада вона у програмній декларації проголосила загальне виборче право, рівність усіх громадян перед законом, 8-годинний робочий день, соціальний захист непрацездатних тощо. Виконавчим органом УНРади — урядом — був тимчасовий Державний секретаріат, створений 9 листопада 1918 р. Його першим головою став К. Левицький.

Назву й територіальні межі новоствореної держави уточнив "Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії", ухвалений 13 листопада. Згідно з ним, вона отримувала назву Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) і охоплювала українські частини "бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирією і Буковиною та з українськими частями бувших угорських

столиць (комітатів)". Державними символами ЗУНР стали герб із золотим левом на синьому тлі та синьо-жовтий прапор.

Перед урядом молодой держави стояли надзвичайно складні соціально-економічні завдання. Найбільшою турботою стало забезпечення населення й армії продуктами харчування. Вдалося також налагодити адміністрацію краю, уникнути поширення епідемій, забезпечити функціонування шкіл, залізниці, пошти, телеграфу. Було проведено земельну реформу, в основу якої покладено принцип збереження приватної власності на землю.

Значна увага приділялася освіті. Незважаючи на великі труднощі, навчання в школах не припинялося. В тих населених пунктах, де українці становили більшість, у школах вчили українською мовою. Приватні українські школи націоналізувались. Дозволялося відкриття приватних польських шкіл.

Отже, наприкін. 1918 р. — на поч. 1919 р. на всіх ділянках державного будівництва ЗУНР тривала напружена робота. Та на перешкоді їй стала неприхована агресія ззовні. Запеклі бої з поляками у Львові та околицях, з румунськими військами — під Снятином, Надвірною та на Буковині змусили уряд ЗУНР прискорити заходи щодо об'єднання молодой галицько-української держави з Наддніпрянщиною. Однак, як з'ясувалося, проголошена 22 січня 1919р. злука УНР і ЗУНР не полегшила становища останньої.

ЗУНР із самого початку опинилась у надзвичайно важких воєнно-політичних та міжнародних умовах. Уже наступного після Листопадового зриву дня поляки домоглися відчутних успіхів. 13 листопада 1918 р. їх війська захопили Перемишль і організували перекидання збройних загонів із Західної Галичини до Львова залізницею. Розпочалась українсько-польська війна.

Метою українського командування було витіснення польських інтервентів за межі ЗУНР. Для цього уряд розпочав організацію регулярної Української галицької армії (УГА). На січень 1919 р. вона нараховувала вже 70 тис. осіб та 60 гармат, а влітку того самого року — до 100 тис. осіб, маючи на озброєнні 160 гармат, 550 кулеметів, 20 літаків.

Однак Польща збільшувала свої збройні сили значно швидше. Економічний і людський потенціал корінної Польщі значно перевищував ресурси Східної Галичини. Вирішальну роль відіграла військово-економічна допомога Польщі держав Антанти. У листопаді — грудні загарбники захопили 10 українських повітів, утримували Львів та Перемишль. Столиця ЗУНР після втрати Львова була перенесена до Тернополя, а згодом до Станіслава (нині Івано-Франківськ).

У квітні 1919 р. на українсько-польський фронт прибула сформована у Франції добре озброєна 80-тисячна армія генерала Ю. Галлера, що кардинально змінило співвідношення сил. 19—20 квітня польські інтервенти перейшли у наступ під Львовом, а в другій половині травня почався загальний відступ українського війська. Становище ЗУНР ускладнилось і втручанням у її внутрішні справи Румунії.

Командування УГА віддало наказ військам зосередитися в трикутнику між річками Збруч і Дністер та залізничною колією Гусятин — Чортків — Товсте — Заліщики. Це дало змогу на певний час відірватися від наступаючих польських дивізій, забезпечити УГА короткий перепочинок, реорганізувати її та поповнити зброєю.

8 червня українське військо зі свого плацдарму несподівано для ворога перейшла у контрнаступ — т.зв. Чортківська офензива. Було прорвано польський фронт і відкинуто ворога на 120 км. Ці успіхи викликали ентузіазм українського населення, дали змогу поповнити особовий склад УГА. Але оскільки не було надійних і стабільних джерел постачання озброєння, сповна скористатися народним піднесенням не вдалося: з 90 тис. добровольців до війська прийняли 15 тис., а решту розпустили по домівках.

Тим часом польське командування перекидало на галицький фронт нові сили, які Антанта забезпечувала всім необхідним. 28 червня війська інтервентів прорвали фронт УГА. Почався останній відступ українських військ у межиріччя Збруча та Дністра.

У зв'язку з неможливістю тримати фронт проти переважних сил польських інтервентів, 16—18 липня 40—45 тис. бійців УГА переправилися на лівий берег Збруча, в

УНР, де їм судилося продовжити свій тернистий шлях. Польща повністю окупувала Східну Галичину. До в'язниць і концтаборів було кинуте тисячі українських патріотів, інших жорстоко переслідували.

Отже, Західноукраїнська Народна Республіка, що існувала більше 8 місяців, впала. Головними причинами поразки були значна перевага противника у силі — боротьба фактично велася між 3,5 млн. українців Східної Галичини і 18 млн. поляків, та підтримка останніх країнами Антанти. Але, незважаючи на невдачу, спроба визволити західноукраїнські землі від іноземного поневолення та об'єднати їх із землями УНР чітко окреслила етнографічні кордони українського народу, збагатила його новим досвідом, знаннями і вмінням.

Кульмінацією національно-визвольних змагань українців стало 22 січня 1919 р. — День злуки УНР і ЗУНР. Уже практично з першого дня утворення Західноукраїнської Народної Республіки між урядами УНР і ЗУНР проводились переговори про втілення ідеї соборності.

1 грудня 1918 р. у Фастові було укладено попередній договір між Радою державних секретарів ЗУНР та Директорією УНР про "злуку обох українських держав в одну державну одиницю". На засіданні 3 січня 1919 р. УНРада в Станіславі, куди переїхав весь апарат уряду, одностайно прийняла ухвалу про об'єднання ЗУНР та УНР, в якій, зокрема, зазначалося: "Українська Національна Рада, виконуючи право самовизначення українського народу, проголошує торжественно з'єднання ЗУНР і УНР в одну одноцільну суверенну Народну Республіку".

Невдовзі 36 галицьких делегатів виїхали до Києва на урочистий Акт злуки, приурочений до першої річниці проголошення самостійності Наддніпрянської України. Погожого морозного дня 22 січня 1919 р. святково прибраний Софіївський майдан у Києві заповнили десятки тисяч жителів столиці, численні гості, військо. О 12 год. над колонами пролунало "Слава", прозвучав національний гімн. Міністр закордонних справ ЗУНР Л. Цегельський оголосив грамоту — ухвалу УНРади і передав її голові Директорії В. Винниченку. У відповідь член Директорії Ф. Швець зачитав Універсал уряду УНР, в якому, зокрема, зазначалося: "Віднині воєдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України. Віднині є єдина незалежна Українська Народна Республіка...".

Після цього відбувся урочистий молебень. Свято під давніми стінами Софії закінчилося парадом українських військ. З особливим захопленням присутні вітали колони Січових стрільців під командуванням полковника Є. Коновальця. Наступного дня Трудовий Конгрес майже одностайно (проти проголосувало кілька лівих есерів і представників компартії) ухвалив Універсал про Злуку. ЗУНР було перейменовано в Західну область Української Народної Республіки (ЗОУНР). Державним гербом Соборної України став тризуб.

День 22 січня 1919 р. був одним із найпрекрасніших моментів нашої непростой, нерідко трагічної історії, назавжди залишившись у пам'яті українського народу як свято Соборності України. Але до справжнього об'єднання справа так і не дійшла. Вже через кілька днів після проголошення злуки Директорія під тиском більшовицьких орд змушена була покинути Київ. Тому західним українцям годі було ! чекати якоїсь реальної допомоги з Наддніпрянщини. Справа боротьби з польськими агресорами цілком лягала на їхні плечі.

Визвольні змагання українського народу 1917 - 1921 рр. закінчилися невдачею. 18 березня 1921 р. було підписано Ризький мирний договір між радянськими урядами Росії й України з одного боку та Польщею — з другого. Згідно з цим документом, що фактично поховав самостійницькі плани урядів УНР та ЗУНР, Польща в обмін на територіальні поступки, аналогічні тим, які містилися у Варшавській угоді, визнала Радянську Україну і зобов'язалася заборонити перебування на своїй території всіх антибільшовицьких

організацій, включаючи уряд УНР. Доля Східної Галичини була вирішена у 1923 р., коли Паризька конференція ухвалила приєднати її до Польщі. Ще раніше, в 1918 р., Румунія окупувала Буковину. У 1919 р. Закарпаття дісталось Чехословаччині.

Поразка українських визвольних змагань була зумовлена низкою причин. Значною мірою — це низький рівень національної свідомості українства як наслідок тривалої політичної неволі. Традиція і вага власної державності пригасли в народній масі, а провідна верства, яку здебільшого представляла національна інтелігенція, не виробила спільного напрямку дій. Українцям не вистачило добре підготовлених фахівців для керівництва державними справами як у центрі, так і на місцях. Українське селянство, передусім у Східній Україні, було малоосвіченим, політично незрілим, а національно свідомого робітництва майже не було. Міста з великою перевагою чужого, ворожого українській самостійності елементу виступали проти національно-визвольних змагань українства, тоді як відомо, що результат революції визначається в місті. Не встигли українці також пройти тривалого еволюційного шляху національного розвитку, який підготував би їх до відновлення державності. Створена революційним шляхом держава значною мірою стала для них несподіванкою. На жаль, як український народ, так і його провідники не виявили єдності й витривалості, необхідних для захисту власної державності.

Однак, незважаючи на значні внутрішні недоліки українського національного руху, вирішальними факторами поразки стали зовнішні. Якщо в Західній Україні це була агресія з боку Польщі та Румунії, то на східноукраїнських землях державність було втрачено через загарбницьку навалу більшовицької Росії, керівники якої добре усвідомлювали, що без людського та економічного потенціалу України, її геополітичного розташування "Росія існувати не може". Щодо позиції західних країн, то вони у кращому випадку дотримувалися нейтралітету, у гіршому — допомагали агресорам загарбувати українські землі.